17.10.2023 Dnro TAS/633/2023

Eduskunta
sivistysvaliokunta
SiV@eduskunta.fi

Valtion talousarvioesitys vuodelle 2024 ja julkisen talouden suunnitelma vuosille 2024–2027

Kiitän eduskunnan sivistysvaliokuntaa mahdollisuudesta lausua hallituksen esityksestä valtion talousarvioksi vuodelle 2024 (HE 41/2023 vp) sekä valtioneuvoston selonteosta julkisen talouden suunnitelmasta vuosille 2024–2027 (VNS 1/2023 vp). Arvioin asiaa toimivaltani mukaisesti sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta.

1. Sukupuolten tasa-arvon edistäminen opetuksessa ja koulutuksessa

Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annettu laki eli tasa-arvolaki velvoittaa opetuksen ja koulutuksen järjestäjiä huolehtimaan siitä, että niiden hallinnoimissa oppilaitoksissa tehdään oppilaitoskohtaista, järjestelmällistä ja suunnitelmallista työtä sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi. Osana tätä työtä oppilaitosten on laadittava oppilaitoksen toiminnan kehittämiseen tähtäävä tasa-arvosuunnitelma.

Tasa-arvovaltuutettu on painottanut tasa-arvo- ja sukupuolitietoisen opetuksen ja suunnitelmallisen tasa-arvoa edistävän työn merkitystä opetuksen kaikilla koulutusasteilla. Tavoitteiden saavuttamisessa ja tasa-arvotyön onnistumisessa olennaista on jatkuva ja suunnitelmallinen työ, jonka vaikuttavuutta myös arvioidaan. Tämä vaatii osaamista, jatkuvaa kouluttautumista, sitoutumista ja resursseja.

Pelkästään sukupuoli ei selitä koulutusvalintoja tai oppimiseroja

Lukuisat opetusta ja koulutusta koskevat hankkeet ovat tavoitelleet koulutus- ja osaamistason nostoa eri koulutusasteilla. Hankkeilla on tavoiteltu myös sukupuolten tasa-arvon edistämistä muun muassa kaventamalla sukupuolten välisiä oppimiseroja ja lieventämällä voimakkaasti sukupuolittuneita koulutusvalintoja.

Koulutuksellinen eriarvoisuus on kuitenkin jatkanut kasvuaan. Tasa-arvovaltuutettu pitää koulutuksen kasvavaa eriarvoisuutta edelleen huolestuttavana ilmiönä. Oppimiserojen syitä on analysoitava ja erojen kaventamiseen on kiinnitettävä huomiota jatko-opintomahdollisuuksien turvaamiseksi ja syrjäytymisen ennaltaehkäisemiseksi.

Vaikka tyttöjen ja poikien sekä naisten ja miesten välillä on tunnistettu keskimääräisiä eroja oppimisessa, hyvinvoinnissa, kiinnostuksen kohteissa ja koulutusvalinnoissa, eroja ei tulisi liikaa yksinkertaistaa. Eroja ei tulisi tyytyä selittämään pelkistetysti sukupuolella, osin jopa haitallisia stereotypioita vahvistaen. Tasa-arvoa tulisi tavoitella toimenpiteillä, joilla puretaan ahtaita sukupuolirooleja.

Lasten ja nuorten hyvinvointi ja häirinnän torjuminen

Oppilaitosten suunnitelmallisessa sukupuolten tasa-arvoa edistävässä työssä tulee kiinnittää erityistä huomiota seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen perustuvan häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen. Kouluterveyskyselyn tulokset varsinkin tyttöjen sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten kokeman häirinnän osalta ovat huolestuttavia.

Tasa-arvovaltuutettu pitää Kouluterveyskyselyä ja muita säännöllisesti toistettavia kyselytutkimuksia hyödyllisinä lasten ja nuorten tasa-arvotilan seurantaan ja arviointiin. On tärkeää, että sekä oppilaat ja opiskelijat että opettajat ja oppilaitosten muu henkilökunta tunnistavat seksuaalisen häirinnän ja osaavat puuttua siihen. Myös oppilaitosten tasa-arvosuunnittelun tarkoitus jatkuvana tasa-arvoa edistävänä työkaluna toteutuisi paremmin, jos olemassa olevia tietolähteitä ja ajallisesti vertailukelpoista tietoa osattaisiin hyödyntää johdonmukaisesti oppilaitoksissa.

Vain laadukkaalla tasa-arvotyöllä voidaan kehittää oppilaitoksen toimintaa

Oppilaitoksissa tehtävällä sukupuolten tasa-arvoa edistävällä työllä on suuri merkitys, koska lasten ja nuorten käsitys sukupuolesta ja sukupuolirooleista muodostuu varhain. Tämän vuoksi tasa-arvovaltuutettu on pitkään pitänyt asiaa tärkeänä. On tärkeää, että sukupuoli- ja tasa-arvotietoinen lapsen kohtaaminen vakiintuu myös varhaiskasvatuksessa.

Oppilaitoksessa tehtävällä sukupuolten tasa-arvoa edistävällä työllä voidaan kehittää oppilaitoksen toimintaa kuitenkin vain, jos työ on laadukasta ja siihen on sitouduttu oppilaitoksen johtoa myöten.

Tasa-arvosuunnittelun laadun seurantaan ovat osallistuneet tasa-arvovaltuutetun lisäksi ansiokkaasti myös esimerkiksi opetus- ja kulttuuriministeriö sekä Opetushallitus. Laaditut selvitykset osoittavat poikkeuksetta, että kaikilla koulutusasteilla on edelleen paljon parannettavaa. Tasa-arvolain velvoite laatia oppilaitoksen toiminnan kehittämiseen tähtäävä tasa-

arvosuunnitelma ei toteudu suunnitellusti eikä siten ole vastannut sille asetettuja odotuksia.

Laadukas tasa-arvo- ja sukupuolitietoinen työ vaatii pitkäjänteistä ja järjestelmällistä työtä sekä jatkuvaa koulutusta, sitoutumista, asennemuutosta ja resursseja. Opettajien, oppilaitosten muun henkilöstön sekä opetuksen- ja koulutuksen järjestäjien riittävästä tasa-arvo-osaamisesta on huolehdittava. Vain täten on mahdollista saavuttaa tasa-arvosuunnittelulle asetetut tavoitteet.

Opettajankoulutuksen on vastattava kasvaviin tasa-arvovaatimuksiin

Opettajankoulutus on keskeisessä asemassa sukupuoli- ja tasa-arvotietoisen opetuksen mahdollistamisessa. Opettajankoulutuslaitosten on huolehdittava siitä, että opettajaksi valmistuvalla on työelämään siirtyessään riittävät tiedot ja taidot sukupuoli- ja tasa-arvotietoisen opetuksen tarjoamiseksi ja opetussuunnitelman perusteiden asettamien sukupuolten tasa-arvon edistämistä koskevien vaatimusten toteuttamiseksi.

Sukupuolten tasa-arvon edistämiseen liittyvät kysymykset olisi siksi sisällytettävä nykyistä vahvemmin opettajankoulutukseen ja opettajien täydennyskoulutukseen kaikilla kouluasteilla.

Myös viranomaisten tasa-arvo-osaamisessa on parantamisen varaa

Tasa-arvovaltuutettu on todennut eduskunnalle vuonna 2022 antamassaan kertomuksessa, että myös opetuksen järjestäjien riittävä tasa-arvo-osaaminen on turvattava. Opetuksen järjestäjän tehtävänä on huolehtia, että sen hallinnoimissa kouluissa edistetään sukupuolten tasa-arvoa tasa-arvolain edellyttämällä tavalla. Suoriutuakseen tästä tehtävästä, opetuksen järjestäjällä on oltava riittävää tasa-arvo-osaamista.

Opetus- ja kulttuuriministeriön tulisi puolestaan painottaa tulos- ja tavoiteohjauksessaan nykyistä enemmän korkeakoulujen tasa-arvotyön merkitystä. Myös tämä vaatii tasa-arvo-osaamista. On tiedettävä, mitä tasa-arvon edistämistoimenpiteitä korkeakouluilta tulee vaatia. Tällä hetkellä tulos- ja tavoiteohjaus ei toteudu tyydyttävällä tavalla.

Hallituksen esityksessä eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2024 todetaan oikeusministeriön hallinnonalaa (pääluokka 25) käsittelevässä luvussa sukupuolten tasa-arvosta (s. 159), että ”[V]altioneuvoston tulosohjauksessa nostetaan esiin yhdenvertaisuussuunnittelu.” Koska kyseinen lause on sukupuolten tasa-arvoa käsittelevän osuuden yhteydessä, tasa-arvovaltuutettu toivoo, että lauseella tarkoitetaan myös tasa-arvolain 5 a §:n mukaista oppilaitoksen toiminnan kehittämiseen tähtäävää tasa-arvosuunnittelua ja lain 6 a §:n mukaista henkilöstöpoliittista tasa-arvosuunnittelua.

2. Sukupuolten tasa-arvo urheilussa ja liikunnassa

Tasa-arvovaltuutettu käsittelee lausunnoissaan säännöllisesti myös sukupuolten tasa-arvon toteutumista urheilussa ja liikunnassa.

Lausunnoissaan tasa-arvovaltuutettu joutuu säännöllisesti muistuttamaan, että viranomaisilla on tasa-arvolakiin perustuva velvollisuus edistää sukupuolten tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Myös urheilua ja liikuntaa koskevien asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa on luotava ja vakiinnutettava sellaiset hallinto- ja toimintatavat, joilla varmistetaan sukupuolten tasa-arvon edistäminen.

Erään kunnallista liikuntapaikkarakentamista koskevan asian käsittelyn yhteydessä tasa-arvovaltuutettu esimerkiksi muistutti useaa viranomaistahoa tasa-arvolain velvoitteesta, jonka mukaan on selvitettävä valmisteilla olevien hankkeiden vaikutukset kaikkiin sukupuoliin. Näin varmistutaan, ettei hankkeiden toteutumisesta aiheudu syrjiviä sukupuolivaikutuksia. Laadukkaasti toteutettu sukupuolivaikutusten arviointi mahdollistaa, että päätöksentekijöillä on käytettävissään riittävästi tietoa erilaisista ratkaisuvaihtoehdoista ja niiden seurauksista. Tavoitteena on laadukas valmistelu, päätöksenteko ja toteutus. Kunnallisen liikuntapaikkarakentamisen sukupuolivaikutusten arviointi on hallinnollinen keino toteuttaa tasa-arvolaissa säädettyä viranomaisen velvollisuutta edistää tasa-arvoa. (TAS/108/2021, 20.1.2022)

Jotta viranomainen voi toiminnassaan edistää sukupuolten tasa-arvoa, sen on toimintaansa suunnitellessaan ja esimerkiksi avustuksia hakiessaan tai jakaessaan selvittää toimintansa sukupuolivaikutus. Myös tämä vaatii nykyistä parempaa tasa-arvo-osaamista.

Tässä mielessä on myönteistä, että hallituksen esityksessä eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2024 todetaan opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalaa (pääluokka 29) käsittelevässä luvussa sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisesta (s. 365) muun muassa, että ”[V]altionavustusten haku- ja myöntöprosesseissa huomioidaan sukupuolten tasa-arvon edistäminen ja hallinnonalan toimintojen sukupuolivaikutuksia seurataan tilastoinnin ja tutkimusten avulla.”

Tasa-arvovaltuutettu Rainer Hiltunen